

Sicole

Li cawete -a

Egzimpes :

Il a scrîit on live di rimas, et l' lomer « Les rimas did dinltins »

Dj' âreu volou vey nosse pere on dierin côp, mins les crocmoirts avént ddja rclawé l' covra.

A ! ça n' va nén, moncadet ; dj' a l' creva.

Po les couteas a peler les tcheneas, nozotes on djheut « on peloe » (pèloû, pèleû, pèlwè) ; mins zels, i djhèt « on pela »

Vos, nozêyès fleurs ki dj' coda : flaneyes, vos divnoz des araedjas

A ! Batisse est moirt ; et d' cwè, sabaye ? :: Do mora !

Newton a fwait on fameus trova cwand gn a ene peme ki lyi a toumé sol cahûle.

Mete li tchvâ dins l' trava, k' on waite a s' pî.

Fijhoz m' on ptit riya, binamé.

Dji so djus d' shofla.

Çou k' on pout rilever :

1. Li cawete -a n' est nén foirt corante el Basse Årdene ; mins end a toplin so Lidje (hina = lance-pire, tuza = pinsêye...).

2. Ele s' ataetche å pus sovint a on viebe :

rimer + -a => rima ; covri + -a => covra ; crever + -a => creva...

3. Elle sieve a fé deus troes sôres di mots :

* des ptitès usteyes : pela, covra, araedja, hina, trava

* li rzultat d' l' accion di sacwants viebes : trova = çou k' on a trové.

* ene drole di manire di fé l' accion : tossa, creva, mora.

4. Ele respond al cawete francesse -ail (kécfeye -aille), mins sovint ci n' est nén les minmes mots.

fr. travail (de contention) = wa. Trava ; fr. soupirail = wa. spira (do costé d' Vizé, ôte pârît : rayire, lårâmî, airtchî, calonire) ; fr. trouvaille = wa. trova.

Eciclopedeye :

Les miergotletes

Ene miergotlete (u ene mierfene gotlete), c' est ene tote pitite barbôjhe di mannesté k' arive dins l' air.

Si elle est houmêye, ele si stitche parfondmint dins l' peumon, et pout esse ene câze di magnant må.

Produjhaedje des miergotletes

Ci sereut les moteur å mazoute bråmint l' câze des miergotletes ki s' amoncelnut dins les grandès veyes. Mins on a eto djâzé di l' uzmint des plaketes d' erayoe. Les oujhènes ki produjhèt des poudes end evoyèt dins l' air ossu, pask' ele passèt houte des pus fenès passetes.

Muzuraedje del cwantité d' miergotletes et politike del veye

Dins bråmint des grandès veyes d' Urope, dispu l' fén des anêyes 2010, on a rastrindou li rôlaedje avou les viyès otos å mazoute. Pår tins des termenes di tcholeur, la k' gn a waire di bodjaedje di l' air.

Les deus plaeces les pus tcherdjeyes e miergotletes el Walonreye, c' est l' paysis d' Tchålerwè et li stindêye d' Indji a Lidje (avou Sint-Djôr, Flemåle, Grâce-Hologne, Serè, Sint-Nicolai-dlé-Lidje, Anse, Hesta, Tchôfontinne, Binne-Heuzea eyet Fléron).

Les tchârnales

Les tchârnales ou tchârneas ou tchânes, c' est ene sôre d' âbe ki rshonne å faw (hesse). Mins ki crexhe moens hôt.

No d' l' indje e sincieus latén : *Carpinus spp.*

On bwès d' tchârnales si lome on tchârnoe. Li mot a dné des nos d' viyaedjes, come Tchaurnè-dilé-Bande.

Discrijhaedje

Les foyes sont dintêyes sol boird.

Les fruts ont des ailettes, come les cis do bwès d' poye (ayâve).

Li bwès est bén deur ; i broûle bén.

On è fwait des hâyes, u des dreves ; et, tot l' rihârbant comifât, des gloriyetes.

Belès-letes

Jacques Desmet

C' est on scrijheu e walon do payis d' Djodogne. Il a « rezhou » å djoû a Lovén djustice divant l' Noyé 1943. Il a crezhou al « Måjhône do bwès », on saké hamtea di Mélin-el-Hesbaye, dins l' pitite cinse di ses parints k' ont todi câzé walon avou lu.

I va rescontrer Lucyin Somme diviè 1970 ki l' ecoraedje a scrire e walon, et divni si scoleu. I toitché des beas bokets dins les anêyes 1970.

Pu disparexhe do monde des waloneus, hapé på vicaedje po wangnî s' bifték.

Mins e 2008, i rmousse e l' sicole di walon d' Nameur, et ricmince a cpôtyî l' pene sins rasta. Et fé moussî foû on novea live câzu tchaeke anêye.

L' adjint (agent) Mwasse

C' est on roman policî edâmé après l' afwaire Dutroux, mins eplaidî fok e 2017 (et rezhou podbon seulmint e 2019).

Djiblou. Inte lu tunel et l' rond-pont, li break a târdjî tot frinnant a râyî ses bindlaedjes.

- S' i vos plait bén, m' crapåde !

Des blondès longuès tresses sorlevêyes pal bijhe, eschapêye di dzo on blanc bobo. Rén k' deus féns ouys ådzeu d' ene sipesse etcherpe nukeye pa les rafûlantès mwins d' ene man.

- Oyi, madame ?

Li feme padrî l' volant a mostré des boesses di cwârton et des atricayes so les banketes di drî.

- Fât ki dj' vâye moenner ces cacayes la pol Noyé des efants d' ene sicole al rowe Mazi. Mins dji n' so nén d' Djiblou, et dji so pierdowe. Vos n' mi sârîz mostrer m' voye ?

Celine, 13 ans a radjusté les abertales di s' saetch å dos, et vni pus près do boird del voye. Cwatre eures et dmey. Li brune tcheyeut ddja. Après si scole, ele diveut co rpasser pamon l' apoticâre. I lyi fâreut co bôrer pus rade po rabroker a s' måjhône, et n' nén mete ses djins dins les transes.

- Vos n' estoz nén lon erî, madame. (...) Les efants vont esse binâjhes po les atricayes. I vos fât prinde li voye di Nameur, vaila a droete, ey adonpwis, ridschinde come po-z aler el veye, rimonter disk' å rond pont et rattraper l' brijhê d' Mazi.

- Dji n' î comprind rén. Brijhê d' Mazi ! C' est come si vos m' câzrîz e namurwès. Et avou mes vîs ouys. Alez ! On fwait martchî. Vos montez dins m-n oto, et vos m' mostroz l' voye del sicole. Dj' î va radmint poirter les atricayes, et dji vs ramoenne fén roed a vosse måjhône...

Tchanson

Amon Laca (pôve tiesse)

I.

A foice di m' escoler pask' i faleut tot cnoxhe po viker,
on m' a hati l' cervea.
N a-st ene ârmêye d' idêyes ki moennèt bacara, sins s' arester,
Dj' a l' tiesse come on saeyea.

Resploe

Dji croe k' il î fwait co pé k' amon Laca (sacwants côps)

II.

A! ké tricbale !, a! ké micmak ! a! ké vôtion!
A! ké bazâr! a! ké cayon!
A! ké maxhisse! i m' shonne ki m' tiesse a mezâjhe d' on bon côp
d' ramon.

Resploe

Dji croe k' il î fwait co pé k' amon Laca (sacwants côps)
Asteure il î fwait co pé k' amon Laca (sacwants côps)

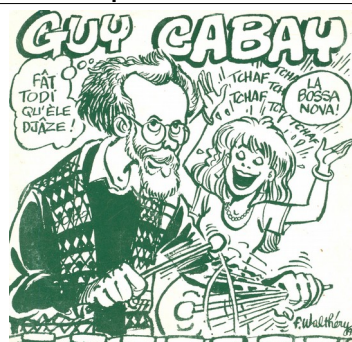
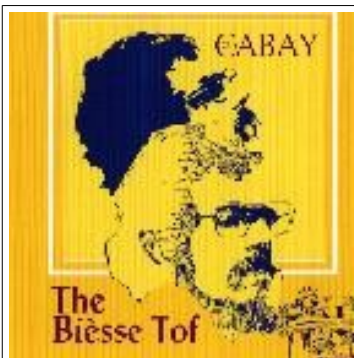
III.

Pôve tiesse, a t' voleur trop bén fé, on t' a goirdjî, disca t' fé peter
D' ene kiriyele d' amâlvâts.
Faleut tot ahopler, tot etonler, n' rén leyî passer;
Faleut-st infler l' cervea... et co on pô pus, et co on pô pus.

Resploe

Asteure il î fwait co pé k' amon Laca (sacwants côps)
A ké tricbale !, a ké micmak ! a ké vôtion! a ké bazâr! a ké cayon!
A ké maxhisse! i m' shonne ki m' tiesse a mezâjhe d' on bon côp
d' ramon.

Dji croe k' il î fwait co pé k' amon Laca (sacwants côps)
Asteure il î fwait co pé k' amon Laca (sacwants côps).

*Câzaedje, muzike (a
môde braezilyinne del
bassa nova) et
tchantaedje : Guy Cabay*